

הרב שמואל נחושתן

## בגדר דין אחריו לפלוני<sup>1</sup>

פתיחה

מצאנו בכמה סוגיות את דין הנותן מתנה ואומר לו 'אחריו לפלוני'.

המקור הראשוני לדין זה הוא בברייתא (קכט):

"תא שמע: נכסי לך, ואחריו יירש פלוני, ואחריו אחריו יירש פלוני - מת ראשון קנה שני, מת שני קנה שלישי, ואם מת שני בחיי ראשון - יחזרו נכסים ליורשי ראשון."

בהקשר לדין זה נחלקו התנאים (דף קלז):

"...תנאי היא; דתניא: נכסי לך ואחריו לפלוני, וירד ראשון ומכר ואכל - השני מוציא מיד הלקוחות, דברי רבי; רבן שמעון בן גמליאל אומר: אין לשני אלא מה ששייר ראשון."

ממקורות אלו עולה שישנה אפשרות לתת לאדם מתנה באופן שהיא תעבור אחר מות המקבל לאדם אחר.

מקרה נוסף, שבו דנו הראשונים באריכות הוא המעשה של ההיא סבתא (קכה):

"דההוא דאמר נכסי לסבתא ובתרה לירתאי..."

א"ר אלעזר, דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים: כל האומר אחריו, כאומר מעכשיו דמי. אמר רבה: מסתברא טעמא דבני מערבא, דאי קדים סבתא וחבא - זכינה זכיני."

סוגיא זו אף היא מביאה את דין נתינת מתנה באופן של 'אחריו לפלוני', ומחדשת לנו ביחס לדין זה שכל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי.

יש לבאר ביחס לדין אחריו כמה נקודות:

1. מה היקף הזכויות שיש לראשון במתנה שקיבל, קודם שהיא עוברת לשני?
2. "כל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי". מה המנגנון הקנייני המסתתר מאחורי קביעה זו? ומהו המנגנון במקרה יהיה שהאומר אחריו לאו כאומר מעכשיו דמי?
3. כיצד השני זוכה במתנה לאחר מות הראשון?

<sup>1</sup> כל המקורות הם ממסכת בבא בתרא, אלא אם כן מצוין אחרת.

על מנת להקל על הדיון יוגדרו המונחים הבאים:

מקבל המתנה הראשון, יקרא להלן "הראשון".

מקבל המתנה אחרי הראשון, יקרא להלן "השני".

#### גדר מתנה שאינה מוחלטת

באופן פשוט, כאשר אדם מקבל מתנה ומצווה ליתנה אחר כך לאחר, זהו מצב של מתנה לא מוחלטת. במתנה רגילה האדם נותן את המתנה לחבירו, ומאותו רגע החפץ קנוי לשני לחלוטין, והוא יכול לעשות בו ככל העולה על רוחו. מה שאין כן בנותן מתנה ואחריה לפלוני שאין הנתינה לראשון מוחלטת. השאלה היא, מהו בדיוק החסרון שיש במתנה - האם זוהי גריעה של אחת הזכויות, או שמא כל הזכויות ניתנו תוך הגבלת הזמן? יש לבחון את דין אחריה ביחס למצבים אחרים שבהם יש נתינה שאינה מוחלטת.

אפשר לראות בפרק "יש נוחלין" עוד כמה מצבים של מתנה או בעלות שאינן מוחלטות:

1. הנותן מתנה למטרה מסוימת.

2. הנותן מתנה על מנת להחזיר.

3. קנין פירות וקנין הגוף.

נדון בהם, כבסיס להבנת דין "אחריה".

#### מתנה למטרה מסוימת

בגמרא (קלג: - קלד.) מובא:

"ת"ר: מעשה באדם אחד שלא היו בניו נוהגין כשורה, עמד וכתב נכסיו ליונתן בן עוזיאל. מה עשה יונתן בן עוזיאל? מכר שלישי, והקדיש שלישי, והחזיר לבניו שלישי. אמר: הטיח עלי בן עוזיאל! הטיח עלי בן עוזיאל! מעיקרא מאי סבר? משום מעשה דבית חורון; דתנן: מעשה בבית חורון באחד שהיה אביו מודר הימנו הגאה, והיה משיא בנו, ואמר לחבירו: הרי חצר וסעודה נתונין לך במתנה, ואינן לפניך [אלא כדי] שיבא אבא ויאכל עמנו בסעודה. אמר לו: אם שלי הן - הרי הן מוקדשין לשמים. אמר לו: לא נתתי לך את שלי שתקדישם לשמים. אמר לו: לא נתת לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלין ושותין ומרצין זה לזה, ויהא עון תלוי בראשו. אמרו חכמים: כל מתנה שאינה שאם הקדישה מוקדשת - אינה מתנה."

מסקנת הגמרא היא ש"כל מתנה שאינה שאם הקדישה מוקדשת אינה מתנה".

תוספות (קלד. ד"ה כל מתנה) הקשו: מהו ההבדל בין דין נותן מתנה למטרה מסוימת שלא

חשיבה מתנה, לבין מתנה על מנת להחזיר שכן חשיבה מתנה? ומתוצים התוספות שני תירוצים:

1. במתנה על מנת להחזיר יש למקבל בעלות מוחלטת באותו זמן ולכן הוא יכול גם להקדיש. ואילו במעשה דבית חורון, אין לו זכות שימוש מוחלטת אלא המתנה היא רק למטרה מסוימת, ולכן אין המקבל מוגדר כבעלים.
2. ר"י מתרץ שאין הדבר תלוי ביכולת ההקדשה, אלא שבמעשה דבית חורון המקבל לא זכה בכל השימושים אלא רק בשימוש מסויים, ובכהאי גוונא, לא חשיב מתנה.

### מתנה על מנת להחזיר

בגמרא (קידושין ו:) מבואר שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, ורק לענין קידושין יש דין מיוחד שלא יכול לקדש אשה משום חליפין. הרא"ש (סוכה פרק ג סי' ל) וכן הריטב"א (קידושין ו: ד"ה בכולהו) כתבו: "מיהו מתנה ע"מ להחזיר הקנאה גמורה היא וממון שלו".

ביחס למתנה על מנת להחזיר, נחלקו הראשונים, האם כדי להחזיר את המתנה צריך קניין או שהמתנה חוזרת מאליה. לפי הרא"ש (שם) צריך קניין כדי להחזיר את המתנה, ולפי רבינו אביגדור (מובא בשו"ת הרא"ש כלל לה סי' ב) אין צריך קניין, אלא המתנה חוזרת מאליה.

נראה לבאר, שהמחלוקת היא כיצד להבין את גדר מתנה על מנת להחזיר. ניתן להבין שמתנה על מנת להחזיר היא מתנה לכל דבר, אלא שיש תנאי שהיא תוחזר לנותן בחזרה. משמעות הדבר היא שזו מתנה על תנאי, ואם התנאי יקיים המתנה קיימת, ואם התנאי לא יקיים אין המתנה קיימת. בשעה שהמקבל מחזיק בחפץ הוא בעלים גמור על החפץ בתנאי שיחזיר את החפץ, אם יקיים התנאי- הבעלות באותו זמן היא בעלות גמורה. החזרת החפץ איננה בגלל חיסרון בבעלות, אלא כדי לקיים את התנאי. לאחר החזרת החפץ התברר שבזמן שהמקבל החזיק בחפץ הוא היה בעלים גמור. על פי הבנה זו מובנים דברי הרא"ש והריטב"א, שמצריכים קניין חדש בשעת החזרה. כיון שהמקבל הוא בעלים גמור, צריך לעשות קניין כדי להעביר את הבעלות ממקבל המתנה בחזרה אל הנותן. ללא קניין לא יכולה הבעלות לעבור.

מאידך, ניתן להבין את דין מתנה על מנת להחזיר באופן שזוהי בעלות לזמן. כלומר למקבל יש בעלות הכוללת את כל הזכויות, אלא שהיא מוגבלת לזמן מסוים. במקרה של מתנה על מנת להחזיר הבעלות מוגבלת לזמן החזרה, ברגע שהמקבל מחזיר את המתנה לבעלים מתברר שהבעלות היתה עד לאותו רגע. ברגע החזרה הבעלות נפסקה, שהרי הוא לא קיבל את הבעלות באופן מוחלטת אלא רק באופן זמני, ולכן עליו להחזיר את המתנה. נראה, שזו דעתו של רבי אביגדור הנ"ל.

קצוה"ח (סימן רמא ס"ק ד) מבאר, שאפשר להבין את דין מתנה על מנת להחזיר בשתי אפשרויות:

1. ניתן להבין שמתנה ע"מ להחזיר כוללת את כל הזכויות עד זמן מסוים.
  2. ניתן להבין שמתנה ע"מ להחזיר היא כמו השאלה, כלומר, למקבל יש זכות שימוש, אך אין לו בעלות.
- על פי ההבנה שמתנה ע"מ להחזיר היא קנין גמור לזמן, משווה קצוה"ח בין מתנה ע"מ להחזיר לבין זכות הראשון, שאף לו, על פי הבנת קצוה"ח, יש בעלות גמורה לזמן.

#### קנין פרות וקנין הגוף

נחלקו האמוראים (קל"ו): האם קנין פרות כקנין הגוף דמי או לא<sup>2</sup>. הגמרא מנסה להוכיח, שקנין פרות כקנין הגוף דמי, מדברי הברייתא של דין אחריו. כיון שהנכסים חוזרים ליורשי ראשון, סימן שקנין פירות כקנין הגוף דמי. דוחה הגמ' "אחריו שאני".

בפשטות נראה, וכך הסביר הרשב"ם (ד"ה אחריו שאני), שהגמרא מתרצת שאין להוכיח ביחס לקנין פירות מדין אחריו, מכיון שבמקרה של אחריו הקנין הוא יותר מקנין פירות. כלומר, גם אם נאמר שקנין פירות אינו כקנין הגוף, ואדם שיש לו רק קנין פירות אינו בעלים מוחלט, במקרה של אחריו לראשון יש בעלות ברמה יותר גבוהה, ולכן אין להוכיח מדין אחריו לדין קנין פירות.

#### הבעלות של הראשון

ניתן לראות את בעלות של הראשון בשני אופנים:

1. בעלות לזמן.
2. בעלות עם שיור בקנין.

נכון בשתי האפשרויות.

#### בעלות לזמן

ניתן להבין, שדין אחריו משמעותו היא שהראשון זכה בחפץ לחלוטין, לפיכך, יש לראשון אפשרות לעשות בו ככל העולה על רוחו. אלא שלאחר הזמן כבר אין לו בעלות, והזמן בו מפסיקה בעלותו הוא רגע אחד לפני מיתה או עם המיתה. לכן, במקרה שהראשון שכיב מרע,

<sup>2</sup> ניתן להאריך בגדר קנין פירות וקנין הגוף, אולם אנו רק ננסה להסיק מהסוגיא זו את העולה ביחס לסוגיית 'אחריו לפלוני', ולא נאריך בגדר קנין פירות כקנין הגוף.

נותן לאתר - אין מתנתו מתנה, כיון שבזמן חלות המתנה החפץ כבר אינו של הראשון. על פי קצוה"ח גם מתנה ע"מ להחזיר היא מתנה לזמן, אם כן יש זהות בין מתנה ע"מ להחזיר ובין זכות הראשון.

מהו אם כן ההבדל שבין זכותו של הראשון, שרשאי למכור, לבין זכותו של המקבל ע"מ להחזיר, שאם לא החזיר אין מתנה? מבאר קצוה"ח (שם ד"ה אמנם), ב"אחריך", התנאי הוא, שאם יהיה שיור- השיור יהיה לשני, אך אין הכרח שיהיה שיור. במתנה ע"מ להחזיר, הנותן אומר מראש שהוא רוצה שיהיה שיור והנכס יוכל לחזור אליו, לכן אין למקבל את האפשרות לפעול באופן שלא יהיה שיור, ולכן אינו יכול למכור. בנקודה זו, מבאר הקצות, נחלקו רבי ורשב"ג. רבי הבין שכאשר הנותן נותן לראשון, כוונתו היא שיהיה שיור, רשב"ג סובר שאין כוונתו שבהכרח יהיה שיור.

הסבר קצוה"ח מעלה שאלה, כיצד ייתכן שהראשון יוכל לתת לקונה ממנו זכות שאין לו. כלומר, אם זכות הראשון מוגבלת בזמן, כיצד זכות הקונה מהראשון אינה מוגבלת בזמן?

ייתכן שניתן למצוא תשובה לכך בדברי הגר"ש רחובסקי (שיעורי ר"ש ב"ב ח"ב עמ' קפד). הגר"ש מבאר שעד הרגע שבו מפסיקה בעלותו יש לראשון בעלות מוחלטת, הכוללת את הזכות להעביר את הבעלות. אולם, הנותן אמר שיתכן שהוא יפסיק את הבעלות ברגע מסוים. יכולתו היא רק להפסיק את בעלותו של הראשון, ולא את בעלותו של הקונה ממנו. לכן אם הראשון מכר, כיון שעשה זאת בשעה שהיתה לו בעלות מוחלטת, הנותן לא יכול להפסיק את הבעלות של הקונה מהראשון.

על פי זה מובנת לשון הגמרא (קכט:), ביחס לנותן לבנו ואחריו לפלוני, שאין לשני כלום משום ש"ירושה אין לה הפסק". רק כאשר אדם נתן מתנה יש לו את הזכות להפסיקה לאחר זמן ולהעביר לאחר, אולם, ביחס לירושה אין לאדם יכולת להפסיק ירושה, כיון שהיא מן התורה. לכן, אם שכיב מרע נתן לראוי ליורשו מסתבר שהראשון קיבל בתורת ירושה, ואדם שמוריש אין לו יכולת להפסיק את הירושה. לפיכך, אם בריא נתן לראוי ליורשו הוא יכול להעביר מהראשון לשני, כיון שהראשון קיבל בתורת מתנה ולא בתורת ירושה.

לאור האמור עד כה, יש לברר האם במוכר לזמן כתב מי מהראשונים שזכותו של המקבל מקבילה לזכויות של הראשון? לכאורה, מהרמב"ם (מכירה פרק כג הל' ו) משמע כך:

"ומה הפרש יש בין המוכר קרקע לזמן קצוב ובין המקנה אותה לפירותיה שהקונה לפירות אינו יכול לשנות צורת הקרקע ולא יבנה ולא יהרוס אבל הקונה לזמן קצוב הוא בונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב כמו שעושה הקונה קניין עולם לעולם."

הרמב"ם, בהבנה פשוטה, מבדיל בין קנין פירות לקנין זמן. בעוד שקנין פירות הוא רק זכות בפירות לאותו הזמן, לקונה לזמן יש בעלות מוחלטת לאותו זמן, והוא יכול לנהוג בו כבשלו ממש.

המתנה-אפרים (הל' זכיה ומתנה סי' יח) הבין את הרמב"ם כדברי, שכל המקבל מתנה גוף ופירות לזמן רשאי למכור ולתת ואין לראשון כלום. הוא יכול גם כן להרוס את השדה, כפי שכתב הרמב"ם שבונה והורס כמו קונה לעולם. וכן נראה שהבין הקצות בדברי הרמב"ם<sup>3</sup> (סימן שמו ס"ק ה).

הרמב"ן (קלז. ד"ה הא דאמרינן, הובא בקצות סימן רמח ס"ק ח) כתב שגם המקבל לעשר שנים יכול למכור כמו הראשון. הרמב"ן הבין, שגם מתנה שהיא לזמן היא מתנה מוחלטת, ולכן יש לו את הרשות למכור לאחר. על פי ההסבר שהבאנו לעיל בשם הגר"ש רוזובסקי הדברים יבוארו יפה, שהמתנה היא מתנה גמורה עם יכולת ההפסקה.

### שיר בקנין

הראב"ד תמה על הרמב"ם שהובא לעיל, וכתב:

"איני מוצא מוכר לזמן קצוב שיבנה ויהרוס, אלא באומר נכסין לך ואחריך  
לפלוגי ודבר זה אינו מיושב עלי במכר"

הראב"ד אינו מסכים שיכולה להיות בעלות מוחלטת לזמן, באופן שהוא יכול לבנות ולהרוס, חוץ מהמקרה של "אחריך", ולכן חלק הראב"ד על הרמב"ם ביחס לקונה לזמן.

ה"חזון-איש" (אבה"ע סי' עד ס"ק טו) הבין את הרמב"ם באופן אחר, וכתב שודאי בקנין לזמן הרי זה כקנין פירות ואינו יכול למכור. מה שכתב הרמב"ם שהמקבל בונה והורס, כוונתו, דוקא בתוך הזמן שהשדה בבעלותו, אך לאחר הזמן עליו להחזיר את השדה כפי שקיבל, ולתקן את מה שקלקל. החזון"א דייק את דבריו מלשון הרמב"ם שכתב: "ובונה והורס ועושה בכל זמנו הקצוב". החזון"א הסביר שכוונת הרמב"ם, שהמקבל רשאי לבנות ולהרוס רק ביחס לזמנו הקצוב ולא מעבר לזה.

הטור (סי' רמח סע' ה) הבחין גם כן בין דין הראשון למקבל לזמן:

"ומיהו אם אמר לו נכסי לך לעשר שנים ואחריך לפלוגי ומכר הראשון, השני  
מוציא מיד הלקוחות, כיון שלא נתנם לו לכל ימי חייו לאו למתנה גמורה  
נחכין".

הטור הבין, שישנו הבדל בין מתנה גמורה למתנה לזמן. מתנה לזמן איננה מתנה גמורה, שהרי יש לה הפסק לאחר עשר שנים.

<sup>3</sup> הרמב"ם (זכיה ומתנה פרק יבהל' ט) עצמו כתב כך:

"ואם עבר הראשון ומכר ונתן במתנה, אין השני מוציא מיד הלקוחות שאין לשני לא מן הגוף ולא מן

הפירות אלא הנשאר..."

כלומר, הרמב"ם עצמו כתב שלשני אין כלום, קודם למות הראשון.

אם כן, מדוע דין הראשון שונה ממקבל לזמן?<sup>4</sup>

חלק מהראשונים הבינו, שכל קנין שמוגבל לזמן איננו קנין הגוף. קנין שאינו קנין לעולם הוא לא קנין מוחלט, וכדברי הר"ן (נדרים כט. ד"ה א"ל אביי):

”דכל קנין שאינו עולמית, קנין הפירות בלחוד מיקרי”

הר"ן מבסס את דבריו על הגמרא (גיטין מח:): בה כתוב שהמוכר את שדהו בזמן שהיובל נוהג אינו מביא ביכורים.

לאור זאת, אולי, יש מקום לנסות להבין את בעלותו של מקבל מתנה ואחריו לפלוני באופן אחר. לראשון אין בעלות מוחלטת, כיון שאין לו את הזכות להוריש את המתנה. הראשון קיבל את כל הזכויות בחפץ חוץ מזכות אחת, והיא הזכות להוריש לאחריו. החפץ הוא שלו עד השלב בו הוא צריך להורישו לאחרים, כיון שזכות זו לא נתנה לו, אלא נשארה אצל הנותן. על פי זה מובן גם דין ראשון שנתן במתנת שכיב מרע שאינה מתנה, כיון שמתנת שכיב מרע כירושה שוויה רבנן, ולראשון אין זכות להוריש.

בעלות מעין זו ניתן לראות בגמרא (ב"מ קג.) בה נאמר: ”שואל אדם בטובו לעולם”. כלומר, אדם יכול לשאול חפץ לשימושו כל עוד החפץ טוב, ואחר כך הוא מחזיר את השברים לבעלים. לפי חלק מהראשונים (נמוק"י שם ועוד), זכותו של השואל היא רחבה מאוד, עד כדי כך, שהוא יכול למנוע מהבעלים להשתמש בחפץ גם בזמן שהוא לא משתמש. משמעות הדבר שבעצם כרגע הוא הפך לבעלים, אלא שאין לו את הזכות לאחר זמן השימוש, זכות זו דומה מאוד לזכות ההורשה.

ומה שמחתי כמוצא שלל רב כראותי שכבר קדמי בביאור זה הגר"ש שקאפ (מערכת הקניינים סי' ח) ד"ל:

”אלא ודאי דענין אחריו הוא שמגביל זכות הראשון שלא יהיה לו הזכות להשאיר אחריו ולהוריש לבניו, ולא נתן לו בהחלט, ולשני זיכה כל זכות ותשמיש החפץ מה שישתייר מן הראשון”.

על פי הסבר זה ברור למה כששכיב מרע נתן למי שראוי ליורשו אין לשני כלום. כל יכולת הגבלת הבעלות היא רק למקבל מתנה, אז ניתן להגדיר מה נותנים ולכמה זמן נותנים. אולם, אי

<sup>4</sup> ניתן להסביר את ההבדל גם באחד האופנים הבאים:

1. במקרה של אחריו, כיון שכלפי הראשון המתנה לא מוגבלת בזמן היא מוגדרת כמתנה גמורה.
2. אפשר להסביר בדעת הטור, שכאשר אדם נותן מתנה לראשון לכל ימי חייו, אכן נתן לו בעין יפה, ולכן אנו אומרים, שנתן לו גם את הזכות למכור. אלא שאם ישאר זה נתון לשני, אולם כאשר נתן רק לעשר שנים אין זו נתינה בעין יפה, ולכן אין לו את הזכות למכור לאחרים.
3. אם נסביר שנתנה לזמן אינה נתינה גמורה, אפשר להסביר שהסיבה שאינה נתינה גמורה כי לא נתן בצורה גמורה כלפי המקבל. אף על פי שבכל מצב של אחריו אין זו נתינה גמורה שהרי אמר לו אחריו לפלוני, מכל מקום, כלפי מקבל המתנה זו נתינה גמורה, שהרי יכול להשתמש בו כל ימי חייו כפי רצונו ואפילו למכור.

אפשר להגביל יורש שמקבל מכח ירושה. לעומת זאת, בריא שנתן לראוי ליורש יכול לצמצם את זכותו של הראשון כיון שהראשון מקבל רק בתורת מתנה.

### הבעלות של השני

על מנת לעמוד על גדר בעלותו של השני יש להבדיל בין שני מצבים, מצב ראשון הוא דין "אחרין" רגיל ומצב שני הוא נתינה לשני "מעכשיו".

ביחס לשכיב מרע, ברור מדוע הוא יכול לתת מתנה לפלוני, ואחריו לאלמוני, כיון שלשכיב מרע יש כוח להוריש, שהרי "מתנת שכיב מרע כירושה שוויה רבנן". לכן הוא יכול לתת מתנה לשני בני אדם, כאשר לשניהם הוא נותן ככל מתנת שכיב מרע. אלא שביחס לבריא יש לשאול כיצד יכול לתת מתנה שתהיה לאחר זמן, וכיצד היא נקנית?

השני זוכה לאחר מות הראשון

במעשה דהיא סבתא אומרת הגמרא (קכה.):

מאי סבתא? דהווא דאמר נכסי לסבתא ובתרה לירתאי, הויא ליה ברתא דהוה נסיבא, שכיבא בחיי בעלה ובחיי סבתא, כתר דשכיבא סבתא אתא בעל קא תבע. אמר רב הונא: לירתי - ואפי' לירתי ירתי, ורב ענן אמר: לירתי - ולא לירתי ירתי. שלחו מתם: הלכתא כוותיה דרב ענן ולא מטעמיה, הלכתא כוותיה דרב ענן - דבעל לא ירית, ולא מטעמיה - דאילו רב ענן סבר: אע"ג דהוה לי' ברא לברתיה לא ירית, ולא היא, דאילו הוה ליה ברא לברתיה ודאי ירית, ובעל היינו טעמא דלא ירית, משום דהוה ליה ראוי, ואין הבעל נוטל בראוי כבמוחזק. מכלל דרב הונא סבר: בעל נוטל בראוי כבמוחזק? א"ר אלעזר, דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים: כל האומר אחרין, כאומר מעכשיו דמי.

אמר רבה: מסתברא טעמא דבני מערבא, דאי קדים סבתא וזבנא - זבינה זביני.

כלומר, כיון ש"אמר ר"א כל האומר אחרין כאומר מעכשיו דמי", אין המתנה מוגדרת "ראוי" ביחס לבעל של השניה, כיון שכבר בשעת נתינה הם היו שייכים לאישה, וכשמתה - ירשה הבעל. האם הבנה זו בגדר האומר אחרין עולה בקנה אחד עם דברי בני מערבא שאמרו "דאי קדים ומכרה סבתא זביני זביני"?

הרשב"ם (ב"ב קכה: ד"ה מסתברא)

"מסתברא טעמייהו דבני מערבא - דחשבי להו ראוי לגבי בת ולא מוחזק דליכא למימר כאומר מעכשיו דמי דהא אם קדמה הזקנה בחייה ומכרה לאחרים זבינה זביני וכשתמות הזקנה אפי' אם תהיה הבת קיימת לא תטול כלום..."



כלומר, יכולת הראשון למכור אינה מתיישבת עם ההבנה ש"מעכשיו דמי", לדבריו, יש כאן מחלוקת האם כל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי או לא. במילים אחרות, היכולת למכור מבוססת על ש"לאו כאומר מעכשיו דמי".

טענת הרשב"ם, שהשני אינו זוכה מעכשיו, ניתנת להסבר פשוט במתנת שכ"מ, כשם שכל מתנת שכ"מ עוברת לאחר מיתת הנותן, כך מתנת שכ"מ לשני עוברת מעצמה, לאחר מות הראשון. אולם, לדבריו יש לשאול, במתנת בריא, אם השני אינו זוכה מעכשיו, כיצד הוא זוכה לאחר מות הראשון?

גם הרמב"ם לא הזכיר את הכלל "כל האומר אחריו - כאומר מעכשיו דמי". בכך הרמב"ם לשיטתו, שבעלות הראשון היא בעלות מלאה לזמן, ולשני אין שום זכות קודם למות הראשון. אולם, הרמב"ם (זכיה ומתנה פרק יב הל' ה) פסק שדין אחריו קיים גם בבריא:

"אבל הבריא שנתן מתנת בריא על דרך זה וכתב לזה נכסי לך ואחריו לפלוני, אין לשני אלא מה ששייר ראשון בין שהיה הראשון ראוי ליורשו בין שלא היה ראוי ליורשו."

אם כן, הקושיה על הרשב"ם, קיימת גם ברמב"ם.

נתייחס (סימן רמח ס"ק ד) כתב, שגם בבריא שייך דין אחריו, אלא שצריך שהשני ונותן המתנה יהיו בחיים בשעת מותו של המקבל הראשון, וכן שיהיה מעשה קניין לאחר מות הראשון. ברגע בו ימות הראשון יקנה הנותן את המתנה לשני. אולם, אם אין שניהם בחיים אין המתנה יכולה לתול, שהרי אין קנין לאחר מיתה, אלא אם כן, ינתן לשני מעכשיו. כלומר, לדעת נתייחס לשני אין שום זכות קודם למותו של הראשון..

סיכום הדברים מעלה, שהרמב"ם, הסובר שלראשון יש בעלות מלאה לזמן, הוא הסובר שלשני אין כל זכות עד מותו של הראשון. סברא זו חייבה את נתייחס להעמיד את דין אחריו בבריא רק במקרה בו הנותן והמקבל בחיים לאחר מות הראשון. כמו כן, יש צורך במעשה קניין לאחר מות הראשון.

עדיין יש לשאול מדוע כאשר הראשון ראוי לירש את הנותן, אין השני זוכה? על כך - לקמן.

#### השני זוכה מיד

ר' יונה, בעל-המאור, הרשב"א (קכה: ד"ה אמר רבה) ועוד חלקו על הבנה זו והסבירו, שאפשר להבין שכל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי, ואף על פי כן יכולה הסבתא למכור. לשיטתם יש לשאול מהי המשמעות של הכלל "כל האומר אחריו כאומר מעכשיו"?

וז"ל ר' יונה (קכה: ד"ה אמר רבה):

"הרי נתברר לך דלרבה יורשי הבת שאינם יורשי הסבתא יורשין הנכסים. וטעמא דמילתא, משום שאומר אחריו כאומר מעכשיו דמי, וכבר זכתה בהם הבת

להורישן, אלא דבעל לא ירית משום דהוי ליה ראוי כיון דיש ביד הסבתא להפקיע זכות הבת על ידי המכירה".

נראה מדברי ר' יונה, שכבר עכשיו יש לבת את הזכות לירש אחרי הסבתא, ובכל זאת, אין הכוונה שכבר משעת הנתינה הנכס של הבת. אלא הכוונה, שמשעת נתינה יש לבת את הזכות לירש אחרי הסבתא, אולם, כיון שהנכס אינו של הבת יכולה הסבתא למכור. החולקים על רבה סוברים ש"לאו כאומר מעכשיו דמי", כלומר, שאין לבת מעכשיו זכות זו, ולכן בעלה לא יורש אותה.

הגר"ש שקאפ (מערכת הקניינים סי' ז) מגדיר את הדבר כך:

"שכבר מעכשיו נגמר הקנין שלאחר זה, ואז מהני אף אם מת המקנה כיון שנגמר הקנין מעכשיו".

נראה לבאר את דבריו כך, בעלות לעולמים על חפץ היא בעלות שמורכבת מבעלויות רבות לזמן, לכן יש אפשרות למכור כבר היום את הבעלות על זמן עתידי. כבר מהיום ניתן למכור את הבעלות העתידית על החפץ, ומכר זה חל כבר מהיום. וכלשון של הגר"ש שקאפ (שם):

"אבל הנותן מקנה לו כבר מעכשיו שיזכה כשיבוא זמנו דהיינו מיתת הראשון".

והדברים מפורשים בהמשך דבריו וז"ל (שם סי' ח):

"וע"פ הקדמות הנ"ל, הדבר מוכרח שאפשר ליתן זכות לחבירו בשדה שיזכה לאחר עשר שנים בהשדה. דכמו שאפשר לזכות מעכשיו זכות זו בשדה שתהיה שלו לפרט זה... כמו כן, אפשר לזכות זכות זו שיהיה לאחר זמן שלו"

ובהמשך דבריו כתב:

"דיש לומר, דכולי עלמא (=רבי ורשב"ג) סברי האומר אחרין כאומר מעכשיו, היינו זמן כל ימי חייו של ראשון הוא נותן לראשון, והזמן של אחר מיתת הראשון הוא נותן מעכשיו לשני".

החזו"א (אבה"ע סי' עד אות יז) כתב:

"אלא עיקר קנינו של שני מעכשיו הוא, אלא שאין קונה הגוף מעכשיו, אלא קונה הגוף וזמן אחרון מאחריו של ראשון ולעולם".

יתכן שגם החזו"א בדבריו התכוון לדברי הגר"ש שקאפ, שכבר מעכשיו הנותן מקנה לשני את הבעלות העתידית.

החזו"א (אבה"ע סימן עד אות יז) חלק על הנתיבות לגבי מתנת בריא, וכתב שגם בלי שיאמר מעכשיו משכחת מתנת בריא באחרין. ולכאורה הדברים לא ברורים, שהרי סברת הנתיבות שאין קנין לאחר מיתה לכאורה מוסכמת לכולי עלמא, וא"כ מדוע המתנה יכולה להקנות לאחר מיתה, לפי החזו"א? יתכן להגדיר שכוונתו שכבר מעכשיו יש לו את הזכות לקבל את מה שישתייר,

ולכן מוגדר זוכה כבר מעכשיו.

על פי ההסבר שביארנו לעיל, שדין מאחריך היינו שרק אין לו את הזכות להוריש הדבר מוכן ביותר. כל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי, וכבר מעכשיו יש לשני את הזכות לירש את הראשון לאחר מותו של המקבל הראשון, ולכן מועיל גם במת המקנה, שהרי הוא קנה זכות זה עוד בחייו.

מדברי הגר"ש והחזו"א עולה, שלשני יש זכות בנכסים מיד משעה שהראשון זכה. בכך הם לשיטתם, שהראשון לא קיבל את זכויות הירושה, על בסיס זכות זו, שנשארה בידי הנותן, זוכה השני במקביל לראשון.

### ראשון ראוי ליורשו

אלא שאם זו היא ההבנה בדין "האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי", מדוע כששכיב מרע נתן לראשון הראוי ליורשו ירושה אין לה הפסק, הרי כבר עכשיו זכה השני בבעלות של הזמן שאחרי חיי הראשון? כאמור לעיל, שאלה זו תקפה גם ביחס לשיטה השנייה.

ניתן להסביר, שאם הראשון ראוי ליורשו חשיב כזוכה בדבר בתור ירושה כבר מעכשיו, והדבר מתבאר לאור הבנת גדר ירושה. ניתן להבין שכל ירושה משמעותה היא המשכיות של המת, בכך שהיורש מקבל את הירושה הוא ממשיך את חייו של המת. דבר זה בולט מאוד ביחס לבן שירש את אביו, שהרי ביחס לבן אנו אומרים: "כרא כרעא דאבוה"<sup>5</sup>. כלומר, הבן הוא הממשיך של האב, והם ממש כגוף אחד.

על פי התבוננות זו בגדר ירושה ניתן לומר, שכבר בחיים יש ליורש זכות לירש את נכסי האב. במקרה שהאב נתן מתנה לאחר אין לבן מה לירש, כיון שבכוחו של האב לעשות בנכסיו כרצונו. אולם, במקרה שהאב נותן את הנכסים לבנו, אף על פי שהאב בחיים, כיון שיש לבן את הפוטנציאל לירש את אביו, נתינה זו הופכת לירושה וירושה אין לה הפסק. לכן, אף על פי שהשני זכה כבר מעכשיו, מדין "כל האומר אחריו כאומר מעכשיו דמי", מכל מקום, הוא זוכה במשהו שהנותן לא יכול לתת לו, כיון שהיורש (=הראשון) כבר זכה בדבר בתורת ירושה.

### סיכום

מאמרנו זה, עסק בהבנת בעלותו של מקבל מתנה ואמר לו הנותן "אחריו לפלוגי". ראינו, על פי הדעות השונות, שניתן להבין את בעלות הראשון והשני בשתי גישות עקרוניות: ניתן להבין שיש לראשון בעלות מוחלטת וגמורה, אלא שהיא מוגבלת לזמן, כלומר, עד מיתתו.

<sup>5</sup> תוספות (ב"ק צו. ד"ה) תלה בכך את גביית בעל חוב את השבח מיורשי לווה, אף שמשאר מקבלי מתנה בעל חוב לא גובה את השבח.

לשיטה זו, לשני, אין שום זכות עד מות הראשון.

החולקים על גישה זו סברו, שאין בעלות מוחלטת לזמן. וביארו, שבעלותו היא בעלות לא גמורה, שהיה שיוור בקנין שצמצם את כוחו לענין מסיים - הזכות להוריש. כלומר, יש לו את כל הזכויות במתנה חוץ מהיכולת להוריש אחריו. לשיטה זו, לשני יש זכות במקביל לראשון.